

Tomasz Browarek

"Dzielnica I Związku Polaków w Niemczech (1923-1939)", Marek Masnyk, Opole 1994 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 23, 346-348

1995/1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sua fata habent libelli. Los okazał się jednak bardziej dla tej książki szczęśliwy. Po wielu perypetiach, tajnych i jawnych manipulacjach pewnych krytyków marksistowskich, uniemożliwiających wydanie dzieła, po dziesięcioleciach oczekiwań na tzw. „koniunkturę”, edycji książki podjął się Państwowy Instytut Wydawniczy. Kiedy ją jednak zrealizuje?

Omówiona tu w wielkim skrócie monografia o Chrzanowskim jest (warto jeszcze raz podkreślić) dużym sukcesem badawczym Autora i wydarzeniem naukowym doniosłym dla humanistyki.

Lech Ludorowski

Marek Masnyk, *Dzielnica I Związku Polaków w Niemczech (1923–1939)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu, Opole 1994, s. 268.

Zagadnienie historii polskiego ruchu narodowego w Niemczech w okresie międzywojennym ma bardzo bogatą bibliografię. Świadczą o tym liczne monografie, artykuły, opracowania i wspomnienia, zarówno w języku polskim, jak i niemieckim. Nie było jednak jak dotąd monografii *Dzielnicy I Związku Polaków w Niemczech*. Tę lukę wypełnia obecnie praca M. Masnyka, pracownika naukowego WSP w Opolu. Autor zajmuje się badaniem dziejów polskiego ruchu narodowego w Niemczech, ze szczególnym uwzględnieniem właśnie dawnej rejencji opolskiej.

Kwintesencją recenzowanej pozycji jest odtworzenie dziejów dzielnicy śląskiej oraz zrekonstruowanie na tym terenie organizacyjnej i politycznej działalności Związku Polaków w Niemczech (ZPwN). Autor prześledził przeobrażenia, jakim podlegała ona w tym czasie oraz zrekonstruował i przeanalizował wzajemne zależności między ogniwami ruchu polskiego a naczelną organizacją, z jednej strony i władzami dzielnicy a berlińską centralą, z drugiej strony. W ten sposób ukazał odmienną i wyjątkową pozycję tej dzielnicy w odniesieniu do centrali związku.

Książka M. Masnyka zawiera wiele faktów i ocen weryfikujących stan naszej wiedzy o tym temacie. Podstawą do tych rozważań była dla autora bogata baza źródłowa obejmująca materiały archiwalne registratur polskiej służby zagranicznej, polskich organizacji, które współpracowały z polskimi związkami za granicą, administracji rejencji opolskiej i prowincji górnośląskiej oraz administracji województwa śląskiego i innych. Szczególnie cenne okazały się materiały z Archiwum Akt Nowych, archiwów państwowych w Opolu, Katowicach, Wrocławiu i Poznaniu oraz Centralnego Archiwum MSW i Centralnego Archiwum Wojskowego.

Archiwalia uzupełnione zostały źródłami drukowanymi ówczesną prasą polską w Niemczech i w Polsce, niemiecką prasą w prowincji górnośląskiej, stenogramami posiedzeń sejmiku PR i sejmiku śląskiego.

Monografia utrzymana została w ujęciu chronologiczno-problemowym odpowiadającym głównym etapom rozwoju ruchu polskiego na Śląsku Opolskim. Praca dzieli się na pięć rozdziałów, których zakres chronologiczny wychodzi poza te cezury. Omawia bowiem w pierwszej swej części koncepcje organizacyjne i programowe oraz sytuację w ruchu polskim w okresie powojennym lat 1921–1922, ta część pracy stanowi wprowadzenie do właściwego tematu. Rozdział ten zawiera także opis powstania Związku Polaków w Niemczech oraz pierwszą próbę sił młodej organizacji w referendum i wyborach 1922 r.

Rozdział drugi obejmujący lata 1923–1924 dotyczy procesu powstania Dzielnic I, jej struktury, rozwoju organizacyjnego i założeń programowych oraz początków działalności.

W następnym, trzecim rozdziale, autor opisuje Dzielnicę I w latach 1925–1929, zwanych w pracy „okresem reform wewnętrznych w ruchu polskim w Niemczech”. Ten fragment pracy zawiera wiele nowych faktów i ocen dotyczących przede wszystkim problemu „centralizacji” struktur ZP w N oraz rozwoju ruchu polskiego na Śląsku Opolskim w tym okresie. Porusza także sprawę udziału Dzielnic w wyborach parlamentarnych i komunalnych w latach 1928–1929.

Czwarty rozdział przybliży czytelnikowi działalność wewnątrzorganizacyjną i polityczną Dzielnic I w ostatnich latach republiki weimarskiej (od wyborów parlamentarnych 1930 r. po wybory parlamentarne i prezydenturę w 1932 r.).

Ostatni, piąty rozdział omawia dzieje Dzielnic w latach hitlerowskiej dyktatury, a więc lata 1933–1939. M. Masnyk koncentruje tu swoją uwagę na ustaleniu i uzasadnieniu przyczyn genezy i charakteru konfliktu w łonie Dzielnic I ZP w N, który doprowadził do powstania Związku Polaków na Śląsku.

W rozdziale tym poruszona została sprawa powiązań młodych działaczy opozycji ze służbami specjalnymi II Rzeczypospolitej. M. Masnyk popiera i rozwija tezę H. Chałupczaka¹, iż inspiratorem buntu „młodych” był II Oddział Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Autor przychylił się też do wniosku, że przyczyną upadku tego ruchu był późniejszy brak poparcia ze strony wcześniejszych protektorów. Jego zdaniem jednak brak poparcia ze strony „dwójki” stanowił konsekwencję taktyki jej działania wobec „młodych”, gdyż Oddział II nigdy nie dążył do rozbicia Związku Polaków w Niemczech. Chciał jedynie doprowadzić go do głębszej reformy organizacyjnej poprzez wspieranie opozycji. W sumie M. Masnyk poczynił poważny krok w badaniach tego tematu.

Autor w swej pracy starał się omawiać najpierw kwestie ogólne, dotyczące całych Niemiec i dopiero na tym tle wydarzenia na Opolszczyźnie. Ta forma wyszła pracy na dobre, gdyż dzięki temu cały wywód jest bardziej przejrzysty i osadzony w realiach działalności mniejszości polskiej w Niemczech.

W swej pracy M. Masnyk zaprzecza tezie, iż proces określany jako „centralizacja” eliminował wpływy kierowników konsulatów RP w ruchu polskim w Niemczech. Moim natomiast zdaniem te działania stanowiły jeden z istotnych elementów tego procesu. To właśnie „centralizacja” spowodowała, że od tej pory ruch polski dysponował swoim budżetem a środki na ich działanie pozostawały w gestii Poselstwa RP w Berlinie oraz centrali ruchu polskiego.

Autor, omawiając pomoc materialną na rzecz oświaty i szkolnictwa polskiego w Niemczech, wymienia utworzone w 1927 roku Towarzystwo Pomocy Dzieciom i Młodzieży Polskiej w Niemczech (TPD i MP w N). Nie wyjaśnia jednak jego genezy. Sądzę, że też źle go sytuuje w stosunku do Związku Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ). Przyczyną powstania TPD i MP w N była konieczność odpolitycznienia akcji kolonii letnich dla dzieci polskich w Niemczech na terenie Rzeczypospolitej. Dotychczas bowiem akcją tą zajmował się ZOKZ, który traktowany był przez władze niemieckie jako związek antyniemiecki. Faktycznie jednak towarzystwo podlegało Związkowi Obrony Kresów Zachodnich a potem Polskiemu Związkowi Zachodniemu.

Sprzeciw budzi też teza podana w rozdziale piątym, że autokratyczne decyzje centrali ZP w N w sprawie programu i metod działania na Śląsku często nie przystawały do rzeczywistości. Moim zdaniem kwestii tej nie da się sprowadzić do antynomii: „centralizacja”

¹ H. Chałupczak, *II Rzeczpospolita i mniejszość polska w Niemczech*, Lublin 1990, s. 284–289.

— albo aktywność narodowa; jest to stwierdzenie zbyt ogólnikowe i przesadne. Prawdą jest, że „centralizacja” nie zawsze pociągała za sobą wzrost aktywności ogniw ruchu polskiego oraz budziła wiele kontrowersji i opisu ze strony działaczy terenowych. Ale trzeba ją jednak uznać za nieuchronną i zasadniczo wzmacniającą ruch polski.

W ostatnim rozdziale pada też stwierdzenie, iż w końcu 1938 roku nastąpiło „faktyczne bankructwo dotychczasowych założeń programowych ruchu polskiego”. Nie mogę zgodzić się z tą tezą, gdyż w ówczesnej sytuacji, trudno znaleźć inny model funkcjonowania ruchu polskiego, który sprawniej przeciwstawiłby się totalizmowi. Sam autor też nie podaje żadnego alternatywnego, jego zdaniem, programu działania w tym okresie.

Na koniec podaję dwa sprostowania wynikające z lektury tej pracy, tj.: — Nowe koncepcje działania polskiego ruchu narodowego w sferze organizacyjnej po przejściu władzy przez Hitlera były dziełem nie Augusta Zaleskiego, lecz Antoniego Zaleskiego attaché konsularnego w Olsztynie w latach 1930–1931, następnie pracownika konsulatu generalnego w Berlinie.² — Na Śląsku Opolskim w okresie międzywojennym powstało łącznie 11 szkół, w tym 3 w roku 1930, 7 w 1931 oraz 1 w roku 1936.³

Żadna z przytoczonych tu uwag nie obniża wysokiej oceny omawianej publikacji. Praca ta stanowi duży krok w badaniach nad dziejami polskiego ruchu narodowego w Niemczech i może być inspiracją i podstawą do dalszych dociekań na ten temat. Decyduje bowiem o tym jej zasadnicza część i źródła. Błędy i usterki dotyczą spraw drugorzędnych i nie mają wpływu na ogólną niekwestionowaną wartość i przydatność opracowanej z dużą pieczołowitością książki.

Tomasz Browarek

„Świat i Polska końca XX wieku. Konferencja naukowa z okazji jubileuszu 30-lecia politologii w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin, dnia 10 grudnia 1994 roku” [sprawozdanie]

Dnia 10 grudnia 1994 roku Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej zorganizował konferencję naukową „Świat i Polska końca XX wieku”. Była ona podsumowaniem naukowym obchodów 30-lecia politologii w UMCS.

Otwierając konferencję dziekan wydziału prof. dr hab. Jan Jachymek przedstawił historyczny rys rozwoju politologii w UMCS zarówno w aspekcie instytucjonalnym, jak i naukowo-dydaktycznym. Pierwszym stanem granicznym było powołanie w 1964 roku Studium Nauk Politycznych, które zajmowało się realizacją przedmiotu podstawy nauk politycznych, w ramach bloku przedmiotów humanistycznych obowiązkowych w dydaktyce wszystkich państwowych uczelni. Sytuację zaś w roku 1994 wyznaczają — według J. Jachymka — dwa elementy. Pierwszy wynika z faktu, iż Wydział Politologii UMCS jest jedynym o tej nazwie wydziałem w uniwersytetach polskich, posiadającym zarówno prawo nadawania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce, jak i prowadzącym samodzielnie studia politologiczne w systemach: dziennym i zaocznym. Drugi polega na tym, że jest jedną z kilku placówek w Polsce prowadzących badania poli-

² M. Szostakowska, *Konsulaty polskie w Prusach Wschodnich w latach 1920–1939*, Olsztyn 1990, s. 155–157.

³ T. Musioł, *Polskie szkolnictwo prywatne na Śląsku Opolskim 1930–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 53.